

Zambia

Zambia i södra Afrikas inland kan locka besökaren med de världsarvslistade Victoriafallen och flera andra nationalparker med ett rikt djurliv. Landet är en av världens ledande kopparproducenter. Det har varit såväl en välsignelse som en förbannelse för invånarna, vars välstånd är beroende av kopparpriset. Idag räknas Zambia som ett lägre medelinkomstland, samtidigt som över halva befolkningen lever i fattigdom.

Geografi och klimat

Zambia är till ytan något mindre än Sverige och Norge tillsammans. Landet ligger på den Sydafrikanska högplatån och saknar kust. Större delen av höglandet täcks av gles savannskog och gräsbevuxen savann. Egentliga berg finns i stort sett bara på Nyikaplatån nära gränsen mot Malawi i nordöst. Zambezifloden, som har gett landet dess namn, har sina källor i Zambias nordvästra hörn.

Yta

752 614 km² (2018)

Tid

svensk +1 timme

Angränsande land/länder

Kongo-Kinshasa, Tanzania, Malawi, Mocambique, Zimbabwe, Botswana, Namibia, Angola

Huvudstad med antal invånare

Lusaka 2 000 000 (uppskattning 2014)

Övriga större städer

Kitwe, Ndola, Kabwe, Chingola, Mufulira, Livingstone

Högsta berg

icke namngiven topp på Nyikaplatån (2 301 m ö h)

Viktiga floder

Zambezi

Befolkning och språk

Zambia är ett land med fler än 70 olika folkgrupper och ungefär lika många språk. Närmare hälften av befolkningen lever i det så kallade "line of rail"-området, som sträcker sig längs järnvägslinjen från staden Livingstone i söder via huvudstaden Lusaka till provinsen Kopparbältet i norr, där landets koppargruvor ligger. Resten av landet är glesbefolkad landsbygd.

FAKTA - BEFOLKNING OCH SPRÅK

Befolkning

över 70 bantufolk varav bemba, nyanja och tonga är de största ¹

Antal invånare

17 094 130 (2017)

Antal invånare per kvadratkilometer

23 (2017)

Andel invånare i städerna

43,0 procent (2017)

Nativitet/födelse

38,1 per 1000 invånare (2016)

Mortalitet/dödstal

7,8 per 1000 invånare (2016)

Befolkningstillväxt

3,0 procent (2017)

Fertilitetsgrad

5,0 antal födda barn per kvinna (2016)

Andel kvinnor

50,4 procent (2017)

Förväntad livslängd

62 år (2016)

Förväntad livslängd för kvinnor

64 år (2016)

Förväntad livslängd för män

59 år (2016)

Språk

officiellt språk är engelska ²

1. små minoriteter av vita och asiater
2. sju bantuspråk har officiell status (bemba, nyanja, tonga, lozi, luvale, lunda och kaonde)

Religion

Kristendomen är statsreligion i Zambia, men religionsfrihet är inskriven i författningen och respekteras också i praktiken. Kristendomen blandas i stor utsträckning med traditionella afrikanska trosuppfattningar.

Utbildning

Skolväsendet i Zambia har sedan landets självständighet från Storbritannien 1964 byggts ut kraftigt. Bristerna är dock fortfarande stora och många elever hoppar av studierna redan i grundskolan.

FAKTA – UTBILDNING

Andel barn som börjar grundskolan

84,1 procent (2017)

Antal elever per lärare i grundskolan

48 (2013)

Läs- och skrivkunnighet

83,0 procent (2010)

Offentliga utgifter för utbildning i andel av BNP

5,7 procent (2008)

Offentliga utgifter för utbildning i andel av statsbudgeten

5,7 procent (2008)

Kultur

Den snabba urbaniseringen tycks ha delat in Zambia i två världar: landsbygdens gamla bysamhällen med traditionella levnadsmönster och de moderna städerna med en västerländskt influerad livsstil. Uppdelningen kan skapa spänningar, men många zambier rör sig utan problem mellan de olika kulturerna.

Arbetsmarknad

Arbetslösheten i Zambia är hög med västerländska mått, men avviker inte från många andra afrikanska länder söder om Sahara. Bara var tionde zimbabwier har en formell anställning. Omkring hälften av alla arbetsföra hittar sin försörjning inom den stora informella sektorn.

FAKTA – ARBETSMARKNAD

Arbetslöshet

7,1 procent (2019)

Ungdomsarbetslöshet

15,9 procent (2019)

[Källor](#)**Sociala förhållanden**

Den snabba urbaniseringen i Zambia sedan självständigheten 1964 har skapat stora problem i städerna i form av arbetslöshet, bostadsbrist och växande slum. Samtidigt har landsbygden förlorat viktig arbetskraft. Dessutom har inflyttningen till städerna trasat sönder de traditionella sociala skyddsnäten, som innebär att alla inom en släkt hjälper varandra.

Trots att Världsbanken klassificerar Zambia som ett lägre medelinkomstland är fattigdomen fortfarande utbredd. Mer än hälften – 60 procent – av zambierna räknades som fattiga enligt en folkräkning från 2010 och enligt Världsbankens beräkningar i en rapport om fattigdom från 2015. Antalet fattiga har också ökat som en följd av befolkningstillväxten. 2010 räknades 7,9 miljoner zambier som fattiga, jämfört med 6 miljoner 1991.

Fattigdomen är mest utbredd på landsbygden, speciellt i de hushåll där kvinnor har försörjningsansvaret. Det beror bland annat på att både moderna och traditionella rättsregler diskriminerar kvinnor. Det gäller främst lagstiftning kring äktenskap, skilsmässa, underhåll och arv.

Tillgången till mat har ökat under de senaste åren, men den är ännu mycket osäker till följd av återkommande torka. Över hälften av barnen under fem år är som regel kroniskt undernärda.

Av de zambiska hushållen har drygt hälften tillgång till rent vatten på rimligt avstånd.

En miljon hivsmittade

De sociala skyddsnäten med bland annat pensioner omfattar bara den lilla grupp zambier som har en formell anställning. Övriga är hänvisade till den hjälp den egna familjen, släkt och vänner kan ge.

Zambia är hårt drabbat av hiv- och aidsepidemin. Omkring en miljon invånare beräknades 2013 vara hivsmittade, men spridningen har avtagit på senare år. Bland zambier i åldrarna 15 till 49 år var 13 procent hivsmittade, enligt landets

hälsovårdsdepartement. FN:s barnfond Unicef beräknar att över 600 000 barn mist en eller båda föräldrar på grund av aids. Hiv/aidsrelaterade sjukdomar är också en tung utgift för sjukvården.

Malaria är också en vanlig sjukdom. En stor insats för att bekämpa malaria inleddes 2006 och kampanjen har varit framgångsrik. Bland annat har en ökad användning av myggnät lett till att antalet dödsfall har minskat med hälften och antalet smittade barn med en fjärdedel.

Brister i sjukvården

Det är svårt för den som är sjuk att få ordentlig vård. Landets ekonomiska problem under 1990-talet ledde till nedskärningar inom den redan bristfälliga vårdsektorn. Kliniker stängdes och patientavgifter infördes. Landets förbättrade ekonomi under de senaste åren har visserligen gjort det möjligt att bygga nya sjukhus och vårdcentraler men brist på utrustning, mediciner och kvalificerad personal är fortfarande ett stort problem. Patientavgifterna ska enligt uppgift numera vara avskaffade för folk på landsbygden, men den som behöver vård kommer i praktiken sällan undan utan att behöva betala. En patient kan exempelvis behöva skaffa den sjukvårdsmateriel som behövs för att få behandling.

Det blir allt vanligare att pojkar omskärs, dels för att det uppfattas som en hygienisk åtgärd, dels för att det antas minska risken för spridning av hiv. Omskärelse i samband med initiationsriter inför vuxenlivet görs traditionellt framför allt i nordväst. Omskärelse sker också i stor skala på speciella kliniker. Ungefär en femtedel av männen var omskurna 2013.

Kvinnans ställning i samhället är generellt svag. Kvinnor diskrimineras när det gäller skilsmässa, underhåll och arv. Traditionellt utför kvinnor allt hushållsarbete, tar hand om barn och sköter dessutom många av jordbrukssysslorna på landsbygden. Våld mot kvinnor är utbrett. Barnäktenskap är ett annat problem.

Liksom i många andra afrikanska länder är homosexualitet förbjudet i lag. Hårda utfall förekommer mot homosexuella från politiker, kyrkoledare och lokala ledare. Samkönade par har förföljts.

FAKTA – SOCIALA FÖRHÅLLANDEN

Spädbarnsdödlighet

40 per 1000 födselar (2018)

Andel hiv-smittade

11,3 procent (2018)

Andel hiv-smittade bland unga kvinnor

5,0 procent (2018)

Andel hiv-smittade bland unga män

2,4 procent (2018)

Andel av befolkningen som har tillgång till rent vatten

61,2 procent (2015)

Andel av befolkningen som har tillgång till toaletter

26,4 procent (2017)

Offentliga utgifter för hälsovård i andel av BNP

5,4 procent (2015)

Offentliga utgifter för hälsovård per person

57 US dollar (2016)

Andel kvinnor i parlamentet

18 procent (2018)

Seder och bruk

Starka familjeband och respekt för äldre präglar de sociala relationerna i Zambia såväl som i övriga Afrika söder om Sahara. Folkliga traditioner som firande av lokala högtider hålls levande, framförallt på landsbygden, och uppmuntras av myndigheterna. I städerna odlas en urban livsstil formad av afrikanska och västerländska/globala mönster.

Äldre historia

Ursprungligen var stäpperna och savannerna i södra Afrika befolkade av jägarfolk, som runt tiden för Kristi födelse trängdes undan av jordbrukande folkslag. Några av dessa skapade självständiga kungadömen som bestod fram till den brittiska kolonisationen runt det förra sekelskiftet. Zambia, liksom de flesta av Afrikas länder, fick sina gränser dragna av Europas kolonialmakter. Gränsdragningen var ett resultat av konkurrens och krig mellan dessa makter, där naturtillgångarna ofta stod i centrum.

Modern historia

Zambia blev självständigt från kolonialmakten Storbritannien 1964. Landets förste president var Kenneth Kaunda, ledare för det socialistiska Förenade nationella självständighetspartiet (UNIP). 1972 blev Zambia en enpartistat med UNIP som

enda tillåtna parti. 1990 återinfördes flerpartisystemet efter en längre period av social oro och ekonomisk kris. I de första fria valen året därpå vann Rörelsen för flerpartidemokrati (MMD), vars ledare Frederick Chiluba blev president. MMD behöll makten till valen 2011, då oppositionen hamnade i regeringsställning.

Politiskt system

I Republiken Zambia har presidenten stora maktbefogenheter. Det socialdemokratiska Rörelsen för flerpartidemokrati (MMD) var landets största politiska parti i 20 år fram till valen hösten 2011, då det oppositionella Patriotiska fronten (PF) fick flest röster och kunde bilda regering. Det politiska systemet har flera demokratiska brister, bland annat utbredd korruption.

Demokrati och rättigheter

Respekten för de mänskliga rättigheterna i Zambia har minskat på senare år. Den som till exempel kritiserar presidenten på Facebook riskerar att hamna i fängelse.

Aktuell politik

Från 1991, då enpartistaten avskaffades och flerpartisystem återinfördes, och två årtionden framåt styrdes Zambia av det socialdemokratiska partiet Rörelsen för flerpartidemokrati (MMD). Valet 2011 ledde till ett historiskt maktskifte då oppositionspartiet Patriotiska fronten (PF) segrade i såväl president- som parlamentsvalet. PF behöll makten i valen 2016.

FAKTA - POLITIK

Officiellt namn

Republic of Zambia/ Republiken Zambia

Statsskick

republik, enhetsstat

Stats- och regeringschef

Edgar Lungu (2015–)

Viktigaste partier med mandat i senaste val

Patriotiska fronten (PF) 80, Förenade partiet för nationell utveckling (UPND) 58, Rörelsen för flerpartidemokrati (MMD) 3, Forum för demokrati och utveckling (FDD) 1, oberoende kandidater 14 (2016)

Viktigaste partier med mandat i näst senaste val

Patriotiska fronten (PF) 60, Rörelsen för flerpartidemokrati (MMD) 55, Förenade partiet för nationell utveckling (UPND) 28, Forum för demokrati och utveckling (FDD) 1, oberoende kandidater 3, övriga 3 (2011)

Valdeltagande

56 % i president- och parlamentsvalet i augusti 2016, 32 % i presidentvalet i januari 2015

Kommande val

president- och parlamentsval 2021

Källor

Utrikespolitik och försvar

Zambia har tvingats leva nära de problem som har skakat grannländerna i det politiskt oroliga södra Afrika. Som kustlöst land har det samtidigt varit livsviktigt att hålla landsvägar och andra kommunikationer med omvärlden öppna. Zambia ingår i alla de samarbetsorgan som verkar i regionen.

FAKTA – FÖRSVAR

Armén

13 500 man (2017)

Flygvapnet

1 600 man (2017)

Militärutgifternas andel av BNP

1,3 procent (2017)

Militärutgifternas andel av statsbudgeten

5,2 procent (2017)

Källor

Ekonomisk översikt

Zambias ekonomi har vuxit kraftigt sedan 2000-talets början. En avgörande orsak till det har varit höga priser på koppar, som är landets viktigaste exportprodukt. Bruttonationalprodukten (BNP) har ökat med 5–7 procent årligen sedan 2003 – en högre tillväxttakt än genomsnittet för Afrika söder om Sahara.

FAKTA – EKONOMI

BNP per person

1 540 US dollar (2018)

Total BNP

26 720 miljoner US dollar (2018)

BNP-tillväxt

3,8 procent (2018)

Jordbrukets andel av BNP

2,6 procent (2018)

Tillverkningsindustrins andel av BNP

8,5 procent (2018)

Servicesektorns andel av BNP

54,1 procent (2018)

Inflation

10,0 procent (2019)

Statsskuldens andel av BNP

78,1 procent (2018)

Utlandsskuld

16 309 miljoner US dollar (2017)

Valuta

zambisk kwacha

Bistånd per person

60 US dollar (2017)

Naturtillgångar och energi

Zambia är känt för sina stora tillgångar av kopparmalm av hög kvalitet. Kopparexporten är sedan länge landets viktigaste inkomstkälla och den lär förbi så inom överskådlig tid. Zambia har även god tillgång på vattenkraft men under torkperioder förekommer elbrist. Kobolt, kol och diamanter är andra viktiga naturtillgångar.

FAKTA – ENERGI OCH MILJÖ**Energianvändning per person**

631 kilo oljeekvivalenter (2013)

Elkonsumtion per person

703 kilowattimmar, kWh (2014)

Utsläpp av koldioxid totalt

4 503 tusen ton (2014)

Utsläpp av koldioxid per invånare

0,3 ton (2014)

Andelen energi från förnyelsebara källor

88,0 procent (2015)

Jordbruk och fiske

Zambias relativt gynnsamma klimat och varierande höjdförhållanden gör det möjligt att odla många olika slags grödor. Ändå är mindre än en tiondel av landytan uppodlad, vilket motsvarar ca en sjättedel av den odlingsbara ytan. Runt 40 procent av landytan används som betesmark och över hälften är täckt av skog.

FAKTA – JORDBRUK

Jordbrukets andel av BNP

2,6 procent (2018)

Andel av landytan som används för jordbruk

32,1 procent (2016)

Industri

Gruvdriften är den helt dominerande industrin i Zambia. Många års försök att utveckla konkurrenskraftiga alternativ har nu börjat bära frukt. Bygg- och livsmedelsindustrin växer liksom tobaksindustrin och företag som ägnar sig åt storskalig odling av snittblommor.

Källa: <https://www.ui.se/landguiden/lander-och-omraden/afrika/zambia/>